

Vajon szükségszerű-e, hogy az az ablak évről évre gótikusabb legyen? (Jelenkor)

HAJDÚ GERGELY

A negyedrendű vádlott tanúvallomása

Tardos Tibor: A tengervíz sós

Valamikor a hetvenes évek derekán, a felfedező utazások korszakában a Párizsból kivezető utat keresve, táblák helyett egy öregedő francia értelmiségi csavargóra figyelek, amint kezében nyílonszattyórral, otthonosan kaptat felfelé a Montmartre valamelyik, a térképen sem található, kis utcájában. Filmbéli figura és mégis, valahonnan – személyes ismerős. Ahogy mellé érünk, már rá is kiáltok: hiszen ez ő! A régen látott és régen olvasott szürrealista írójelölt, a riporterek riportere, az ifjúsági lapoknál oroszlánkörmeiket próbálgató ifjú hírlapírók hajdani mestere, aki nemcsak a szuhakállói bányaszerencsétlenségről, de a normarendezésről is olvasható, emészthető, sőt hihető módon tudott írni; akinek a kezében a „gyári belépő” is iránytűvé lett – akkor így hittük – a valóság felfedezéséhez. Később, éppen a megszerzett életismeret, a tapasztalat készítette arra, hogy kimondja azt is, amit mások csak sejtettek. Hogy a tengervíz sós, és az írástudónak a kenyérmél is fontosabb az igazság, és az annak kimondását biztosító sajtószabadság.

Párizsi találkozásunk váratlan örömét csak néhány pillanatra felhőzi a feszengés: utóvégre mi, ha háromévenként egyiként osztott útlevelemmel, hazai konzervkosztra ítélve is, de mégiscsak turisták vagyunk Párizsban, és – otthonról jövünk. Tardost viszont a forradalom után elszünetelt börtön és az írói létét gátló körülmények kergették (újra) emigrációba. A köztünk levő távolság percek alatt semmivé foszlik, Tibor kedves fesztelenséggel, a házbéli fűszeresnél majdnem korlátlanul rendelkezésre álló hitelre hivatkozva kedélyes, vörösboros beszélgetésre invitál. Otthona, az a bizonyos, emlékezéseiben is megidézett, tizenhat négyzetméteres, nyomorúságosan barátságos montmartre-i padlásszoba ferde síkjával, háztető-panorámájával régi francia filmélményeket idéz. És máris, újra benne vagyunk az évekkel korábban Pesten megkezdett dumában. Meglep, hogy Tibor nem kérdez. Nem henceg, de nem is panaszkodik. De azért elszorult a szívem, amikor beszélgetésünkre egyszer csak rátelepszik Tibor rémálma – a közelgő Harmadik, a létünket fenyegető atomháború.

Életérzésnek keserves, öngazolásnak ingatag az az érvkészlet, amit hirtelen ránk zúdít. De a szavak mögött feszülő dráma már felkavaró realitás. A szegénység szabadságát választó író küzdelmes élete.

Ezek után, a személyes találkozásnál is nagyobb, örömteli meglepetést szerzett, amikor regénynek nevezett börtönnaplójából, ebből a hol megrendítő, hol kedélyes visszaemlékezésből újra derűsen kacsintott ki a szövegből a régi, az igazi Tardos Tibor.

*

Megrendítő börtönnaplót sokan írtak. Nevettezt, a pokolban is derűt sugárzó – kevesen. **Eörsi István**on kívül talán csak Tardos Tibornak sikerült; aki három évtized távolából írott, az Irodalmi Újság párizsi sorozatában kiadott, kis világoskék könyvecskéje hátlapján *nevetésre* invitálja az olvasót. Az indok egyértelmű: nevethetünk, „hiszen mindezt túléltük”.

1987-ben ez a nevetés itthon még fojtott volt, és legfeljebb reménykedő: hogy soha többé írópert, gondolatbírósgót!

1994-ben A tengervíz sós új, hazai kiadásának borítóján ugyanez a felszólítás másként, tárgyilagossabban, felszabadultabban hangzik. Mert az 1957-es íróper negyedrendű vádlottja, T. T. túlélt, nemcsak a börtönt, a kihallgatások tortúráját és a cellamagányt, de az öt bíróság elé állító rendszert is. Az ifjan vallott és vállalt eszmékből való kiabrándulás, az útkeresés lázadása, a letartóztatás, a házkutatás, a Nagy Idomárral vívott, folyamatos és esélytelen szócsata, a megaláztatások ébresztette, dacos helytállás egyaránt a történelem egy lezárt szakaszának személyes tapasztalatát sűríti. Így is olvassuk. A kezdet kezdetén még némi, indokolatlan göggel: hiszen mindezt már ismerjük, és tán még többet is tudunk a megtorlások mechanizmusáról, mint maga a börtönlakó, aki a kiszűrődő zajokból következett a cellafalon túli tragédiákra.

Csakhogy, akár a szerelmet, a rabságot is mindenkori a maga módján éli meg. Tardos Tibor a riportert *felfedező kíváncsiságával*. K. P.-től, az 1956 után egyetemistaként rövid börtönbüntetést elszünetelt, kiváló fotóművésztől hallottam, hogy az első napokban a tudatosan felvállalt történelmi szerep és szituáció szinte elviselhetővé, izgalmasá tette a rabságot. Csak hetek múltán erősödött fel zsigereiben a pánik és a tiltakozás. Tardos Tibor – valahol a naivitás és az álnaivitás határán – még tréfának hiszi azt, ami pedig az első perctől kezdve kegyetlen valóság. Hogy a forradalmat eltíró tankok után, januárban mozgásba lendült az igazságszolgáltatásnak csúfolt terrorgépezet. Hogy a felfedezés izgalmaival megkezdett, megélt „nagy riportnak” akkora ára van, hogy az abszurd élményeket tudatában rögzítő író, az alig elviselhető körülmények szorításában rádöbben: hiába minden erőfeszítés, riporterből maga is – rabbá vált.

Tárgyilagos önirónia és (ha nem saját magáról van szó) egy csipetnyi líra is keveredik az elbeszélésbe. Manapság, az utólagos legendateremtések korszakában, különösen rokonszenves a saját szerepét nem tódító, inkább bagatellizáló, helytállását magától értetődő emberi gesztusnak ábrázoló krónika. Tardos olyan meggyőzően állítja és bizonyítja, hogy nem veszi (túlságosan) komolyan önmagát, hogy nem lehet *nem* komolyan venni írásainak hitét. A közölt tényeket, történeteket, a vádlottak padjára kényszerített történelmi koronatanú dokumentumértékű vallomását. Kitalálhatatlanul hiteles és szép az emlékek gyorsan pergő filmkockáján egy felejthetetlen, kimerevített kép: egy hároméves kisfiú áll rajta a kapuban, aki nap mint nap ott várja – szabadulásáig – az apukáját...

Az első kiadás egy lélegzetre elmondott, hol áradó, hol kanyargó önvallomását az új kiadásban alcímes fejezetekre tördelték. Ezzel az író némileg tagolja, de ugyanakkor fékezi is az elbeszélés sodrát, indulatát. Mintha ily módon kéretlenül mankót kínálna a kétidejű – a jelent a múlttal megszakító – narrációnak. Holott erre ennek a regénynek nevezett, rapszodikus, hol lírai, hol publicisztikus, sőt gondolati prózának valójában nincs szüksége.

Igaz, az első olvasás felfedező örömét őrizve, az újraolvasás során némi kielégületlenséget is érzek: a kötet függelékeként közölt beszélgetések anyagának ismeretében arra gondolok, mennyi élmény és gondolat maradhatott továbbra is Tardos Tibor tollában! Nem mintha Tóth Gábor Ákos (a Kilenc beszélgetés partnere) nem állt volna riporteri feladata magaslatán. Ellenkezőleg: éppen az interjúkban a megpendített témák és további titkokat sejtető válaszok jogosítanak fel arra, hogy reménykedjek. Remélem, Tardos Tibor a pályatársi ösztönzésre sebteben megfogalmazott, nekünk szóló párizsi üzenet után a visszahódított hazai olvasók kedvéért egyszer még megírja életútját a mostanánál is gazdagabb, teljesebb változatát. Azt a korregényt, személyes számadást, amelynek megírására – A tengervíz sós tanúsága szerint is – hivatott. (AB Ovo)

FÖLDES ANNA